

GUILLAUME BACLIN

DE ‘VERRADERS’ VOOR HET MILITAIR GERECHT

De werking van de krijgsraad van Bergen na het einde van de Eerste
Wereldoorlog, 1918-1919

Het einde van de Eerste Wereldoorlog zorgt voor een beslissende ommekeer in de Belgische geschiedenis. Het gewapend conflict en de bezetting hadden de Belgische staat op zijn grondvesten doen wankelen. Een herstel van zijn legitimiteit was noodzakelijk maar complex. De rol van het gerechtelijk apparaat was daarin essentieel. Het einde van de oorlog had de emoties doen oplaaien. Het ressentiment van de bevolking tegen de landverraders, de ‘incivieken’, was enorm. Al onmiddellijk na de bevrijding werd een strenge repressie geëist.

De essentie van dit gerechtelijk werk komt weliswaar aan de assisenhoven en de correctionele rechtbanken toe, maar in de eerste maanden na de wapenstilstand wordt het toegeëigend door het militair gerecht. Via het Henegouwse voorbeeld analyseert deze bijdrage de werking van de repressie door de militaire rechtbanken. Op basis van originele bronnen (gerechtelijke dossiers en statistieken, pers) wordt ingegaan op de legitimiteit en werking van de krijgsraden.

In de eerste twee delen wordt bondig de atmosfeer beschreven van het streven naar wraak in het Henegouwen van het einde van de oorlog en wordt de balans opgemaakt van de eerste wetenschappelijke werken in het kader van de repressie van het incivisme, waarbij zekere tekortkomingen aan het licht komen over de korte periode waarin het militair gerecht aan het roer staat (november 1918-mei 1919).

Het derde deel is de hoofdmoot van het artikel. Na uitvoerig de legislatieve en institutionele evolutie van deze problematiek gedurende het conflict uit de doeken te hebben gedaan, wordt het optreden van de krijgsauditeur en het krijgshof in Henegouwen bestudeerd. Het voorbijgaande karakter van de militaire jurisdictie komt duidelijk uit de analyse naar voren. Haast 70 % van de zaken leidt in Bergen niet tot een besluit. De meerderheid van de zaken wordt overgedragen aan de gewone rechtspraak, die einde april 1919 haar bevoegdheden terugvindt. De legitimiteit van de beslissingen van het militair tribunaal verdeelt de publieke opinie, de magistratuur en de politiek. Naast het prestige van de militairen, apprecieert de publieke opinie de snelheid en de ‘juistheid’ van de vonnissen. De magistratuur en de politiek vechten, binnen het militaire kader, het gebrek aan scheiding tussen de vervolging en het gerechtelijk onderzoek aan, evenals het gebrek aan juridische ervaring van de militaire juryleden.

Het laatste deel plaatst de Henegouwse casus in de bredere nationale context, waaruit blijkt dat de repressie van het incivisme slecht een miniem deel van het globaal werk van

de krijgsraden was. Het toont bovendien de specificiteit van de in de Waalse provincies berechte zaken aan (Henegouwen, Namen, Luik-Luxemburg) en laat zien dat het Henegouws percentage van veroordelingen duidelijk onder het landelijk gemiddelde ligt.

Het artikel stelt de paradox in het licht tussen de perceptie van die repressie en de concrete resultaten ervan door de bevolking enerzijds en de perceptie van die resultaten door de gewone gerechten anderzijds, die duidelijk kritischer waren. Het roept bovendien op tot een globale studie van de werking van het militair gerecht, meer bepaald met het oog op de waargenomen provinciale verschillen.

GUILLAUME BACLIN
THE 'TRAITORS' AND MILITARY JUSTICE
The activities of the War Crimes Tribunal of Mons
at the end of the First World War, 1918-1919

The end of the First World War constituted a decisive turning-point in the history of Belgium. Shaken by four years of conflict and the occupation of the large majority of its territory, the Belgian state began a particularly difficult reconstruction of its legitimacy. The role played by the judicial authorities within this process was essential. The war had given rise to strong tensions, and the resentment of the population towards those '*inciviques*' who had betrayed their country was enormous. Consequently, the demand for a severe repression was evident from the first days of the Liberation.

If the majority of this judicial work was the responsibility of the assize courts and of the civil courts, it fell to the military courts to carry out this work during the months immediately following the armistice. This article seeks to analyse, through the example of the province of the Hainaut, the implementation of the repression of '*incivisme*' (anti-patriotic activities) by the military courts. Through the analysis of the original sources (the judicial dossiers, the press and the penal statistics), it seeks to focus its analysis on questions of legitimacy and the activity of the war crimes tribunals.

The first two sections of the article describe briefly the vengeful attitude that was prevalent at the end of the war, and summarise the work that has already been undertaken on the problem of the repression of '*incivisme*', highlighting certain shortcomings in this literature concerning the short period from November 1918 to May 1919 when the military justice authorities were in charge.

The third section constitutes the central element of the article. Having detailed the legislative and institutional changes which had taken place on the issue during the course

of the war, the article examines the actions of the military prosecutor (the *auditeur militaire*) and of the war crimes tribunal (the *conseil de guerre*) in the Hainaut. The transitory nature of the jurisdiction of the military justice authorities emerges clearly from this analysis. In effect some 70 % of the cases did not reach a conclusion at Mons, and the majority of them were transferred to the civilian justice authorities, who resumed their competence at the end of April 1919. The legitimacy of the decisions taken by the military tribunal divided public opinion, the magistrates and the political authorities. While the public valued, not only the prestige of the military authorities, but also the speed and justness of their sentences, the other authorities challenged in particular the non-separation of the apprehending of the defendants and the preparation of the cases against them by the military authorities, as well as the juridical inexperience of the military juries.

The last section of the articles places the case of the Hainaut within the national context, demonstrating how minimal was the place of the repression of *incivisme* within the work as a whole of the war crimes tribunals. It also highlights the specific nature of the cases judged within the Walloon departments (Hainaut, Namur and Liège-Luxembourg), as well as the markedly lower conviction rate in the Hainaut compared with the country as a whole.

This article serves to demonstrate the paradox between the popular reception of the way in which the repression of *incivisme* by the military justice authorities was perceived by the public and its concrete results, notably in comparison with that carried out by the much more widely criticised civilian courts. It launches moreover a global comparison of the activities of military justice authorities, notably given the disparities identified between the different provinces.

CHRISTOPHE BECHET

DE HERZIENING VAN DE SCHOOLBOEKEN IN PACIFISTISCHE ZIN

De herinnering aan de Eerste Wereldoorlog als inzet in het Belgisch onderwijs tijdens het interbellum

De keuze van België na de Eerste Wereldoorlog om toe te treden tot de internationale organisaties en de ontspanning in zijn verhoudingen met Duitsland sinds het verdrag van Locarno (1925), leidde er vanzelf toe dat de Belgische autoriteiten hun revanchistische retoriek geleidelijk milderden. Voortaan werd een discours aangenomen waarin nationalisme en internationalisme subtiel vermengd waren. De vertaling van die compromispolitiek in het Belgisch onderwijs is een complex fenomeen. In dit artikel spitsen we ons in het bijzonder toe op de herinnering van de Eerste Wereldoorlog in de schoolboeken en bestuderen we de inzet van die herinnering op politiek, academisch en pedagogisch niveau.

Op politiek plan tonen de ministeriële omzendbrieven dat de Belgische regering de pacifistische propaganda positief ontving, zonder evenwel volledig met patriottische propaganda te stoppen. Op academisch niveau is er het rapport van ULB-hoogleraar Frans Van Kalken, opgesteld in naam van het Nationaal Belgisch Comité voor Geschiedkundige Wetenschappen, met het oog op het internationaal congres in Den Haag over geschiedenisonderwijs (1932). Het toont goed de reserve van de Belgische historische middens tegenover de voorstellen van de ‘internationalistische’ pedagogen voor de herziening van de geschiedenis van de Eerste Wereldoorlog.

Op pedagogisch vlak, zou de procedure van de herziening van de schoolboeken, zoals opgesteld door de Volkenbond – procedure Casarès – slechts éénmaal vruchten afwerpen. Bijkomend, ondanks de ijver van talrijke pacifistische organisaties die zich in de invloedssfeer van de Volkenbond bewogen, zoals de Carnegie Foundation voor de internationale vrede, stootte hun wil om o.m. de Belgische schoolliteratuur te herzien aanvankelijk op een inertie vanwege de auteurs van de handboeken, hoofdzakelijk langs Franstalige kant. De Belgische auteurs waren weinig op de hoogte van de internationale kritieken. De veranderingen die in hun handboeken na 1926 werden doorgevoerd, waarschijnlijk na onderrichtingen uitgaande van het ministerie van Wetenschappen en Kunsten, voldeden bovendien niet altijd aan de pacifistische verwachtingen. Vanuit dat oogpunt illustreren de moeilijkheden bij de herziening van de schoolboeken in België perfect de specificiteit van de Belgische herinnering aan de Grote Oorlog. Die herinnering was moeilijk aan te passen aan de canons van de nieuwe internationale moraal.

CHRISTOPHE BECHET

PACIFIST REVISION OF SCHOOL TEXTBOOKS

The Dynamics of the Memory of the Great War in Belgian Education
during the inter-war years

The choice made by Belgium to join the international organisations established after the First World War as well as the gradual improvement of its relations with Germany after the signing of the Treaty of Locarno led the governmental authorities to moderate progressively their rhetoric of revenge towards Germany and to adopt a rhetoric which was a subtle mixture of nationalism and of internationalism. The transfer of this compromise policy into Belgian education was a complex process, which we examine in this article. In particular, the article focuses on the presentation of the 1914-18 conflict in school textbooks, and the political, academic and pedagogic factors which influenced that presentation.

At the political level, ministerial circulars demonstrate that the Belgian government welcomed pacifist propaganda without thereby choosing to end all patriotic propaganda. At the academic level, the report drawn up by a professor of the Free University of

Brussels, Frans Van Kalken, in the name of the Belgian National Committee for the Historical Sciences in preparation for the International Congress on the Teaching of History held at The Hague in 1932, well demonstrates the caution evident among Belgian historians concerning the proposals put forward by 'internationalist' pedagogues regarding the revision of the history of the First World War.

At the pedagogic level, the procedure for revising school textbooks initiated by the League of Nations – the so-called Casarès procedure – only had a discernible impact on one occasion in Belgium. Similarly, despite the activism deployed by numerous pacifist organisations connected to a greater or lesser degree with the League of Nations, such as The Carnegie Foundation for International Peace, their wish to revise, among other things, Belgian school teaching materials was countered from the outset by an inertia on the part of the authors of the textbooks, principally in francophone Belgium. These Belgian authors were not substantially aware of these international criticisms; and the changes introduced in the textbooks after 1926, in all probability in response to circulars issued by the Ministry of Science and the Arts, never responded fully to the hopes of the pacifist groups. In this respect, the difficulties inherent to the revision of the school textbooks in Belgium provides a perfect illustration of the specificity of the Belgian memory of the Great War, which was largely impervious to the themes of a new international morality.

MAARTEN VAN ALSTEIN

QU' A PU SIGNIFIER LA GUERRE FROIDE ?

Les diplomates belges et la formation de deux blocs antagonistes : Édouard Le Ghait et le baron Hervé de Gruben

Après la défaite de l'Allemagne et du Japon en 1945, la Grande Alliance, qui avait réuni les États-Unis, la Grande-Bretagne et l'Union soviétique dans un combat commun contre les forces de l'Axe, se désagrèga. Un processus de formation de deux blocs antagonistes gagna en intensité dans les relations internationales. Au cours de la seconde moitié du 20e siècle, la Guerre froide aurait une influence déterminante non seulement sur la société, l'économie et la politique belge; le cadre d'action de l'élite diplomatique belge en subirait aussi profondément l'influence. En 1944, les points de départ de la politique étrangère belge étaient la poursuite de la collaboration entre les grandes puissances, la réalisation d'une entente régionale en Europe occidentale et la recherche de bonnes relations avec l'Union soviétique. En 1949, l'atlantisme, l'eupéanisme et l'antisoviétisme étaient devenus les piliers de la politique belge. Cet article étudie comment deux hauts diplomates belges issus de milieux politiques et philosophiques différents, le catholique Hervé de Gruben et l'homme de gauche Édouard Le Ghait, ont interprété cette formation de deux blocs antagonistes et comment ils se sont positionnés vis-à-vis des images et des discours conflictuels devenus hégémoniques pendant cette période.

À partir de schémas de pensée différents, les deux diplomates ont réagi de manière divergente à la formation de deux blocs antagonistes au niveau des relations internationales après la Seconde Guerre mondiale. Comme catholique, le baron Hervé de Gruben acceptait mal, pendant les dernières années de la guerre, la vision selon laquelle l'Union soviétique était définie comme un partenaire. Son scepticisme sur les possibilités de poursuite de la coalition entre les grandes puissances et sa critique explicite de l'attitude des Soviétiques en Europe centrale et orientale le firent diverger de la vision dominante au sein du Ministère des affaires étrangères dans les années 1944-1945. Dans les années 1945-1947, lorsque de Gruben devint directeur de la politique et plus tard secrétaire général, il fit différentes tentatives stratégiques pour détourner la politique étrangère belge de ses tendances prosoviétiques dans le contexte de la confrontation et des tensions croissantes entre Britanniques et Américains d'une part, et Soviétiques de l'autre. À partir du moment où, après 1947, les discours antirusse et anticommunistes de la Guerre froide devinrent hégémoniques sur le plan international, il s'employa à les intégrer dans la politique belge. Après 1949, de Gruben se montra positif envers l'OTAN et la fondation de l'Allemagne occidentale dans un plus large contexte ouest-européen.

Édouard Le Ghait – une des voix les plus résolument à gauche au département des Affaires étrangères dans l'immédiat après-guerre – suivit une autre trajectoire qu'Hervé de Gruben. Il ne se conforma pas à l'antisoviétisme et à l'atlantisme, qui après 1948 devinrent d'importants piliers de la politique étrangère belge. Bien plus même, il s'y opposa activement à l'intérieur et plus tard aussi à l'extérieur du département. Son enthousiasme initial pour la Révolution russe et l'Union soviétique diminua il est vrai progressivement au cours de son séjour comme ambassadeur à Moscou et dut céder la place à un désenchantement vis-à-vis du régime soviétique, mais Le Ghait n'abandonna jamais ses tentatives pour comprendre de la manière la plus nuancée possible la politique soviétique et les intentions des chefs du Kremlin. Alors que de nombreux socio-démocrates se rallièrent fin des années 1940 et début des années 1950 aux schémas explicatifs hégémoniques des deux blocs antagonistes, Le Ghait continua à s'opposer à la radicalisation et à la militarisation des relations internationales. Son opposition à ces discours devint encore plus évidente après qu'il ait quitté la carrière diplomatique et qu'il ait commencé à consacrer son temps à l'étude critique de la guerre atomique et au pacifisme.

MAARTEN VAN ALSTEIN

WHAT COULD THE COLD WAR HAVE SIGNIFIED ?

Belgian diplomats and the construction of two antagonistic blocs :

Édouard Le Ghait and Baron Hervé de Gruben

The Grand Alliance which had brought together the USA, Great Britain and the Soviet Union in a common struggle against the Axis powers disintegrated after

the defeat of Germany and Japan in 1945. Instead, a process of the formation of two antagonistic blocs gathered momentum and came to dominate international relations. Over the course of the latter half of the twentieth century, this Cold War would have a determining influence not only on the society, economy and politics of Belgium; it also had a profound impact on the Belgian diplomatic elite. In 1944, the defining principles of Belgian foreign policy had been the continuation of collaboration between the great powers, the realisation of a regional *entente* in Western Europe and the establishment of good relations with the Soviet Union. By 1949, in contrast, Atlanticism, Europeanism and hostility towards the Soviet Union had become the principal elements of Belgian foreign policy. This article examines how two high-ranking Belgian diplomats from different political and ideological backgrounds, the Catholic Hervé de Gruben and the left-oriented Édouard Le Ghait, interpreted the emergence of these two antagonistic blocs and how they positioned themselves in the face of the discourses and images of the enemy which became hegemonic during this period.

Basing themselves on different patterns of thought, the two diplomats reacted in divergent ways to the formation of two antagonistic blocs within the international system after the Second World War. As a Catholic, Baron Hervé de Gruben had accepted only with difficulty the prevalent view during the final years of the war which perceived the Soviet Union as a partner. His scepticism regarding the possibility of pursuing the coalition among the great powers and his explicit criticism of the attitude of the Soviet authorities in central and eastern Europe made him diverge from the dominant attitude prevalent within the Ministry of Foreign Affairs during the period 1944-45. When, during the years 1945 to 1947, de Gruben became the political director and subsequently the secretary general, he made different strategic initiatives intended, in the context of the confrontations and increasing tensions between the British, Americans and Soviet authorities, to reorientate Belgian foreign policy away from its pro-Soviet tendencies. Once, after 1947, the anti-Russian and anti-Soviet discourses of the Cold War became hegemonic at an international level, he sought to integrate them into Belgian policy. After 1949, de Gruben adopted a positive attitude towards NATO and the creation of a West German state within a larger West European context.

Édouard Le Ghait, who was one of the most marked left-wing voices within the Ministry of Foreign Affairs in the immediate post-war period, followed a different trajectory from that of de Gruben. He did not agree with the anti-Soviet policy and pro-Atlanticism which after 1948 became important pillars of Belgian foreign policy. Indeed, he opposed these policies actively within the ministry, and subsequently outside it. His initial enthusiasm for the Russian Revolution and for the Soviet Union did, it is true, diminish steadily over the course of his period as ambassador at Moscow and gave way to a disenchantment regarding the Soviet regime; but Le Ghait never gave up his attempts to understand in the most nuanced way possible Soviet policy and

the intentions of the Kremlin leaders. Though numerous social democrats adopted at the end of the 1940s and during the 1950s the explicitly hegemonic schemas of two antagonistic blocs, Le Ghait continued to oppose this radicalisation and militarisation of international relations. His opposition to such discourses became more evident still after he had left his diplomatic career and had begun to devote his time to the critical study of atomic warfare and pacifism.

AHLRICH MEYER & INSA MEINEN
TRANSITLAND BELGIË

Joodse vluchtelingen in West-Europa tijdens de deportaties van 1942

Het is bekend dat tot het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog tienduizenden Joodse migranten uit nazi-Duitsland naar de West-Europese buurlanden waren gevlucht. De Joodse vlucht tijdens de Duitse bezetting vanuit West-Europa, in het bijzonder na het begin van de deportaties uit Frankrijk, Nederland en België in de zomer van 1942, is daarentegen tot dusver nauwelijks onderzocht.

Centraal in het artikel staat België als transitland voor Joodse vluchtelingen. Onderzocht wordt de vlucht uit Nederland en België naar bezet Frankrijk en verder over de demarcatiezone naar het onbezette zuiden van Frankrijk. De vergelijking met een georganiseerde vorm van uitwijking gaat niet op. Het ging veeleer om een gedwongen migratie, een vlucht voor een genocide. Tegelijkertijd is die vlucht één van de vele uitingen van ‘individuele overlevingsstrategieën’ in het aanschijn van de dreigende vernietiging. Grotendeels slechts op zichzelf aangewezen, zonder hulp van Joodse organisaties of nationale verzetsbewegingen, konden de vluchtelingen enkel hopen op de sympathie van de niet-Joodse bevolking. Vluchtelingen die hun leven en dat van hun familie poogden te redden, namen dus een groot risico. De feitelijke vlucht ging over lange afstanden en er was het voortdurend gevaar van grenscontroles. Dat bracht illegale praktijken tot leven : vervalste passen, overtredingen van de deviezenregels, clandestiene grensovergangen enz...

De bijdrage vertrekt niet van de getuigenissen van de overlevenden, maar wel van diegenen die net slachtoffer van de nationaal-socialistische vernietigingspolitiek werden. Hoe en in welke mate trachtten deze slachtoffers van de *Shoah* – over wiens weerstand we meestal nauwelijks archieven bezitten – zich en hun familie van de deportatie veilig te stellen? Om deze vraag te beantwoorden moet een groot aantal disparate, persoonsbetrokken bronnen (deportatielijsten, ‘Jodenregister’, politionele documenten enz.) vergeleken en geanalyseerd worden.

AHLRICH MEYER & INSA MEINEN
BELGIUM, A COUNTRY OF TRANSIT
Jewish refugees in Western Europe during the Deportations of 1942

It is well known that at the outbreak of the Second World War, some tens of thousands of Jews fled Nazi Germany to the neighbouring states of Western Europe. In contrast, little work has hitherto been done on the movements of Jewish refugees during the German occupation of Western Europe, and more especially after the initiation of the deportations from France, Belgium and the Netherlands during the summer of 1942.

At the centre of this article stands Belgium, as a country of transit for these Jewish fugitives. The research which we have undertaken concentrates on the flight which took place from the Netherlands and Belgium towards German-occupied France and beyond the demarcation line into non-occupied southern France. This movement cannot in any respect be compared to an organised form of exile. It was instead a forced migration undertaken in response to the threat of a genocide. At the same time, however, this flight was one of the numerous individual survival strategies engaged in by Jews in response to the threat of extermination. In most cases, these Jews acted on their own initiative, without the assistance of Jewish organisations or national resistance movements. Dependent entirely on the goodwill of the non-Jewish population, the Jews were seeking to protect their lives and those of their families, and often were obliged to take very serious risks. The enactment of these flights undertaken over long distances and carried out under the threat of police controls, gave rise to different illegal practices, such as the falsification of identity documents, currency fraud and the illegal crossing of borders.

This article does not take as its starting point the testimony of survivors; instead, it focuses on those who were the victims of the Nazi policy of extermination. How, and to what degree, did these victims of the *Shoah*, of whom in general we have no knowledge of their resistance, seek to protect themselves and their families from the threat of deportation? In order to respond to this question, it has proved necessary to analyse a large number of highly disparate source materials relating to the individuals, including deportation lists, so-called 'Jewish registers' and police reports.

MATHIEU ROEGES
“PERVERS, GEVAARLIJK, ARGLISTIG...”
De stereotiepen over de incivieke vrouw in de processen van de ter dood
veroordeelden door het Belgisch gerecht na de Tweede Wereldoorlog

In de collectieve herinnering kan het beeld van de 'geschorene' soms voor ogen komen als het archetype van de vrouw in de repressie. In België werd deze wilde repressie

nochtans snel gevolgd door een golf van arrestaties, interneringen, administratieve epuraties en / of veroordelingen zonder voorgaande, met directe gevolgen voor duizenden vrouwen. Van de veroordeelde vrouwen werden er 35 definitief en op tegenspraak tot de maximale straf veroordeeld, de doodstraf. Vier van hen werden effectief geëxecuteerd.

De analyse daarvan gebeurt vanuit drie invalshoeken : een omschrijving van het profiel van de veroordeelden, de bepaling van de wettelijke motieven die tot de veroordeling hebben geleid, een studie van het discours tijdens het (voor)onderzoek en het proces. De analyse bevraagt enkele elementen (immoraliteit, alcoholisme, winstbejag, wapendracht enz...) die steeds weer naar voren treden en stereotiep lijken voor de beschrijving van die vrouwen. Bijzondere aandacht wordt ook besteed aan het beeld van de vrouwen die relaties onderhielden met Duitse soldaten of collaborateurs.

De bijdrage geeft aan hoe die processen twee dimensies doen co-existeren, twee welonderscheiden vertogen : het ene is juridisch en betreft exclusief de inbreuk op bepaalde artikelen van de strafwet, het andere is moreel en geeft een stem aan collectieve representaties van een schuldige vrouwelijkheid. Dat laatste gebeurt in een zich pas herstellende maatschappij die het vrouw zijn niet anders lijkt te kunnen beschouwen als in archetypes van ofwel deugd ofwel perversiteit. De studie bevraagt een discriminerend concept van het incivisme, dat pejoratieve representaties van het vrouw zijn verwart met stereotiepen die verbonden zijn met een gebrek aan patriotisme.

MATHIEU ROEGES

“PERVERSE, DANGEROUS INTRIGUERS...”

Stereotypes of Women Tried and Condemned to Death for Acts of Collaboration
by Belgian Justice after the Second World War

In collective memory, the image of the shaven-headed woman can often appear as the archetypal representation of women during the period of repression which followed the Second World War. However, in Belgium, such spontaneous acts of repression were rapidly followed by a much longer and unprecedented wave of arrests, internments, administrative purges and/or convictions, which had a direct impact on the lives of thousands of women. In total, thirty-five women were finally condemned after trials in person to the maximum punishment of death. Four of these were in the end executed.

The analysis of this body of material is focused around three themes: identification of the sociological profile of those condemned to death, study of the legal arguments used to justify their conviction, and analysis of the discourses deployed during their prosecution and trials. It pays particular attention to various themes (immorality, alcoholism,

greed and the use of weapons) which appeared repeatedly in a stereotyped form in the descriptions of these women. In addition, it also pays particular attention to the image of those women who had relations with German soldiers or with collaborators.

The article serves to highlight the way in which two distinct discourses coexisted during these trials. On the one hand, there was a juridical discourse which focused exclusively on the way in which the women had infringed specific elements of the Penal Code. On the other hand, however, there was a moral discourse, which expressed collective images of a guilty femininity, current in a society still recovering from the shock of the war, and which seemed unable to consider women in any way other than through the archetypes of virtue or of perversity. The study raises the question of whether one can arrive at a discriminatory conception of the prosecution of collaboration, in which pejorative representations of female behaviour merged with stereotypes linked to a lack of patriotic sentiment.